

משנה שכר שכיר
ממשנתו של רבינו

"כי תבוא חכמה בלבך" - ההשקפה הטהורה על אורחות החיים

(מתוך ועד בספר משלי - פ' קרח תשנ"ה)

להתבונן באגדות חז"ל ובדברי הנביאים והכתובים המשיבים את לבו של האדם, ומלמדים אותו דעת ללכת באורחות ישר, ועל ידם יבחין באמיתת ההשקפה בטהרתה, וכיך נפשו ללכת בדרך טובה בארץ החיים.

כחה של חכמת התורה להת מנוח לנפשו של העמל בה

בפרק השני במשלי שלמה המלך ע"ה, אחר שהזהיר על עמל התורה והטיית האזן לחכמתה, וחובת ביקוש החכמה ככסף וכמטמוניות, הוסיף שלמה המלך עוד לשבח את מעלת החכמה הנקנית בלבנות העמלים, וגודל עניין ההתמדה והעסק התמידי בתורה, ועוצם כחה להנעים לדבקים בה בנעימות אין קץ ולהחכימם בדרכי החיים:

"כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם. מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה. להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות. העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך. השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע. אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם" (ב י-10)

ונבאר את דברי שלמה המלך ע"ה אחת לאחת, באשר נתבאר כאן יסודות גדולים בדרכי החכמה, בידיעת והכרת המידות הרעות הטבועות באדם:

"כי תבוא חכמה בלבך, ודעת לנפשך ינעם" - עניין זה הוא תשובה לאותם המתירים לעצמם להרפות מלימוד התורה מחמת תשישות הנפש מיגיעתה של תורה - אף שנצטוו להתמיד בעמלה ולא לפסוק מלהגות בה בשום זמן מן הזמנים - ועל עניין זה הודיענו שלמה המלך בחכמתו כי לעולם ימצא האדם בתורה "נעימות לנפשו" - מה שלא ימצא בשאר מיני החכמות והמדעים, שאין לנפש האצולה ממרום שום תשוקה לחכמה אחרת זולתה. אשר על כן, המבקש נעימות לנפשו - אין לו להכניס בלבבו שום חכמה, לבד מידיעות החכמה הכלולות בתורה, ורק כאשר תבוא חכמת התורה בלבבו, תשבע נפשו בנעימות אין קץ, מה שלא תשבע לעולם משאר מיני החכמות שבעולם.

יצרו הרע של האדם הנטוע בו משה שנגער לצאת מרחם אמו

וכבר לימדונו רבותינו (בר"י לד') שיצרו הרע של אדם נתון בו מעת שנער לצאת ממעי אמו, ודרשו עניין זה מלשון הכתוב **"כי יצר לב האדם רע מנעורו"** (בדאשית ח כא), ותיבת **"מנעורו"** בכתוב חסר נכתב, ובאה התורה ללמדנו כי משעה שהוא נער לצאת ממעי אמו כבר ניתן בו יצה"ר. ברם, עניין נפלא הוא זה, וכי איזה מין יצר הרע שייך אצל עובר ירך אמו מעת שנער לצאת ממעי עמו ועדיין לא יצא לאויר העולם - מאחר ואינו צריך לכלום, שהרי **"אוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה"**, **"ומלמדים אותו כל התורה כולה"**, **"ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים"** (נדה ל:), ואיזה מין תשוקה ותאוה שייך אצל מי שלא הכיר את העולם, ולא חסר לו כלום בעולמו, ומה פשר יש ליצר זה הניטע בו?!

וההכרח הוא לומר שהיצר הראשון שיש לאדם בעולמו, **"יצר הכבוד"** הוא! והוא ראייה - שהרי ענינו רואות כל פעוט אשר אך זה יצא לאויר העולם, שאינו מתפתח ומתגדל אלא על ידי תשומת הלב של אמו, המרעיפה עליו אהבת אין קץ, ומגלה ענין רב והתפעלות מכל תנועה המתחדשת על ידי עוללה הפעוט. טבע זה של האדם - שאינו מתגדל ומתפתח בלא תשומת הלב של אמו - יסודו בתשוקת הכבוד הנטועה בו עוד בהיותו ניצב על סף דלתי רחם אמו, ולפתחו כבר רובצת חטאת יצר זה עד שאינו מוצא מרגוע לנפשו עד שידע כי מכובד וחשוב הוא בעיני מי מכל הבריות הסובבות אותו, ובלא תחושת חשיבות זו, למה לו חיים...!

ברשימות מתוך "ועדים" שמסר רה"י בפני התלמידים - על סדר ספר משלי וספר תהילים - נמצאו הרבה פעמים עניינים שנתבארו המתקשרים לעניינו של יום ולפרשיות השבוע, ונוספו בהם הבחנות נוספות באותם עניינים שהרחיב בהם במאמרים הכלליים שנשא בפני כל בני הישיבה בעניינים שבפרשיות השבוע.

המאמר שלפנינו נערך מתוך ועד בספר משלי (פ"ב פס' י-טו) שנמסר בשבוע של פרשת קרח - תשנ"ה, והיא מהווה מעין "הקדמה" למאמרים המרובים שנאמרו על ידי רבינו בסדר ובביאור פרשה סתומה זו.

חובת האדם ללמוד תורה בכל עת, והזמנים הראויים ללימוד עניינים באגדה

מתפקידיו של בן הישיבה במשך שנותיו הנעימים שבין כותלי בית המדרש, להתבונן - בנוסף על לימודו העיוני בסוגיות השי"ס - גם בדרכי ההשקפה הנכונה. אך פעמים לעול הוא לחשוב, כי ההשקפה הנכונה יסודה וראשיתה - בהתבוננות השכלית וההעמקה בכלי המחשבה אשר חננו ה', וכי מתוכם ועל ידם יוכל לבוא לידי ההבחנות האמיתיות בדרכי ההשקפה על העולם בכלל, ועל אורחות חייו שלו בפרט.

פעמים יש, ומחשבות שכאלו מובילות את ה"מתחכם" הלו תוך כדי חיפושיו אל תוך מבוכת ספרי חכמי האומות, אשר התבוננו והשקיפו גם הם - בחכמת שכלם הדל - על דרכי החיים, והעלו את הגיגיהם עלי ספר. ואף כי מודע הוא הקורא בהם לאפשרות הכה פשוטה - שהללו שגו בחכמתם והסיקו מסקנות מוטעות, מכל מקום סבור הוא לעצמו כי יש בכוחו הדל לסנן את אותם שגיאות, לבור מתוכם את הבר, ולזרות את התבן הלאה.

ואמנם, שאלה מעין זו נידונה כבר בחז"ל בגמ' במנחות (צ:):

"שאל בן דמה בן אוחות של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל, כגון אני - שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית. קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית"

תוכן ותמצית שאלת **"מהו ללמוד חכמת יונית"** ששאל בן דמה את רבי ישמעאל - ודאי לא היה לתכלית ידיעת חכמתם, ופשוט וברור שחכם כזה - שלמד וידע את כל התורה כולה - לא ביקש אלא להתבונן בחכמתם של חכמי יון, לראות אם יש בהם דברי טעם אשר ראוי ללמוד מהם, וללמדם לאחרים. וא"כ, מה שהשיבו ר' ישמעאל **"צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית"** - כוונתו היתה שבתורה בלבד ימצא חן, כי בה ימצאו כל דרכי החכמה אשר יש בהם חפץ, ואין לו לאדם לטרוח ולהתבונן בחכמה אחרת זולת חכמת התורה.

ואל יטעה אדם לחשוב שמא יש בהתבוננות בשאר חכמות מקום - בעת שמבקש לנוח מעמלו בתורה, כסבור הוא שעל ידי העיון בספרי המדעים והחכמות יביא מרגוע לנפשו היגעה מעמל תורתו, ומתוך כוונה טהורה זו - שיוכל אחר כך לשוב ולעמול בתורה ביתר שאת - מותר לו למצוא זמן לעיין בהם, כי הסבור כן שוגה הוא בנקודת ההשקפה היסודית על התורה הקדושה, ואינו יודע שאין מרפא לנפשו ושכלו של אדם כתורה הקדושה אשר היא לבדה **"משיבת נפש"**, ויש בה מיני מזור לכל מיחושיו גופו ונפשו של האדם, ועסק הפירוק וההווייה בדברי התורה, הוא עצמו הדרך להביא מרגוע נפש לעמלים בה.

אכן, אף בעת שתש כוחו של האדם מן העסק העיוני בביאורי וביורוי השיטות בסוגיות השי"ס, מכל מקום לא יניח נפשו מלעסוק בדברי תורה, אלא יפנה

ולא ישכיל האדם להשמר מפני סכנתם של אלו, אלא בהדבוק בכל עוז בתורה ובחכמתה בכל עת ובכל שעה, ורק בזאת יוכל להשמר מהם, לבל יכנסו הבליהם בלבו פנימה. ועיקר החכמה לזה הוא בשקיעות ביגיעת עיונה של תורה, עד שלא יוותר בלבו אתר פנוי לקלוט את הבל פיהם הרע - תולדת רחשי לבם הרע חורש מחשבות רשע כל היום. ובלא ההתמדה בחכמת התורה לא יוכשר האדם להבחין **"בין צדיק לרשע"** ולא יכיר באמת מיהו **"עובד אלקים"** ומיהו זה **"אשר לא עבדו"**, ולא יבין כי רשע זה לבד ממה שלא עובד הוא את ה', עוד שונא ורודף הוא את עובדי ה' האמיתיים ומבקש להטיל דופי בהם ובמשנתם. וקרוב הוא להנקש במוקשי המות אשר טמנו אלה ליראי ה' ולחושבי שמו, אלמלא אותה תורה תבלין, המצילתו להבחין באותו **"איש מדבר תהפכות"** אשר **"עוזב ארחות ישר ללכת בדרכי חשך"** - **"אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם"**, רח"ל.

בי' החילוק בין ארחות היושר לדרכי הרשעים והומר עניין "שנה ופירש"

וביותר צריך האדם שמירה מאותם אשר **"עוֹזְבֵי אֲרוֹחוֹת יוֹשֵׁר"** - והם אלו אשר זכו מלפנים להסתופף בחזרי תורה ולהתחכם מאמריה, ומעת שעזבו מקור מים חיים, מוסיפים הם לאחוז ב"דרכי העזיבה", בהתרחקם תמיד ממקור אור החכמה ובהליכתם המתמדת אל החושך הרוחני - בדרכו הסלולה של יצאם הרע, אשר נלכדו ברשתו ולא יוכלו שוב.

ונשים נא לב, כי **"דרך החכמה"** מכונה בפסוק בתואר **"אורח"** - וכאמרו **"העוזבים ארחות יושר"**, ואילו דרך הרע מכונה בתואר **"דרך"** - **"ללכת בדרכי חשך"**. ודע, כי שם ותואר **"דרך"** יורה על הדרך הסלולה, ואילו **"האורח"** הוא הדרך שאינו קבוע כל כך אשר מתעקמת מן הדרך הקבועה - וכמו שביאר המלבי"ם בתהילים (יט ו).

ולכך מכונה דרכם של הרשעים, בתואר הנכבד - **"ללכת בדרכי חשך"** ואילו דרכם של הצדיקים אינו מכונה בתואר נכבד זה אלא בתואר **"ארחות יושר"**, מפני שדרכם של הרשעים סלולה היא להם עוד מרגע צאתם מרחם אמם, כאמור, ודרך זו פשוטה ומגולה לעין כל עד שנדמית היא לדרך ישרה ורחבה, שהכל יכולים לילך בה בנקל, ואינה דורשת מן ההולך בה שום התאמצות ואפילו קלה שבקלים, ויכול הוא להמשיך וללכת בה בהתמדת אין קץ - מעת הגיעו לזה העולם ועד אחרית ימי חלדו עלי אדמות.

לעומת דרך זאת, הדרך האחרת - היא דרך החכמה, נראית לפעמים לאדם כדרך עקלתון, שהרי אינה רחבה וסלולה כדרך הרשעים, ולבד מהיותה דרך צרה ופתלתלה עוד יש בה מכשולים ומהמורות - הדורשים מההולך בהם תבונה ודעת ושימת לב מרובה, ועל כן מכונה דרך זו כ**"אורח"** - אשר הוא התואר הראוי לדרך עקלתון, שכן לעיני בשר נדמית הדרך הזו כדרך לא דרך, וכנתיבות אנייה בלב ים סוער, ויש בהשקפה זו כח לייאש את האדם מלנסות להלך בדרך זו. ואמנם, ראה ראינו כאלו אשר מלפנים זכו להשכיל להלך באורחות יושר בעצה ובמזימה, בתחבולות מלחמת היצר, אך פתע פתאום חדלו ידיהם ורפו מן התורה, עד שמתוך כך **"עזבו ארחות יושר - ללכת בדרכי חושך"**, רח"ל.

ודע, כי עזיבה זו - ללכת בדרכי החושך, היא קשה ממי שלא טעם מימיו את דרך החכמה ולא זכה מעולם לאור באור החיים, שכן מבואר במשלי שלמה המלך לקמן (פרק כח פס' ד) כי **"עוֹזְבֵי תוֹרָה יִהְיוּ רֵשָׁעִים"** - וכפי שפירש שם המצודות **"אלו שאחזו בתורה ועזבוה יללו עוד את הרשע, א"כ המה גרועים ממנו - כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון, אבל הם מהללים מעשיו וכמ"ש רז"ל שנה ופירש יותר מכולם"**. ואמנם, אלו העוזבים מקור מים חיים, לעולם נמשכים הם אחר דרכי הרשע ביותר עד ש**"שמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע, אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם"**, ולא ינצל מהם אלא מי שהוא דבוק בחכמתה בעצתה ובמזימתה של התורה הקדושה.

~~~~~

ונמצינו למדים, כי המשכיל והמתבונן, ירגיל עצמו בכל ימיו לאחוז בדרך החכמה האמיתית - היא חכמת התורה, להתמיד בה ולהגות בחכמתה תמיד, ובזה יזכה לנעימות נפשו לנצל ולשמח חיים בתמימות, להשגת החכמה והתבונה והדעת ללכת באורחות יושר, לאור באור פני ה' בארץ החיים.

(עפ"י רשימות הרב א.צ. שליט"א)

היצר הזה, הוא הוא הכח המעורר את הולד במעי אמו, להתנער ולצאת ממעיה אל אויר העולם - למען יראו ויכירו בו הבריות, ווהי תמצית דרשת **"מנערי - משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו"** (בר"ד לד ז). וכל כך חזק הוא אותו יצר, עד שלמדונו חז"ל (סו) כי אילו היה נתון בו יצר זה עד שהוא במעי אמו **"היה חוטט את בני מעיה ויוצא"** - מתוך אותה תשוקה נוראה לזכות בהכרתם של הבריות, שביטו בו ושימו לב למציאותו, והוא עניין נפלא עד למאוד.

והנקודה הזו איננה נותנת מנוח לאדם - מעת בואו לאויר העולם ועד יומו האחרון, ונפשו נשערה מאוד לזכות בבדל כבוד ותשומת לב, ואין לה מנוח ומרגוע כלל בזה העולם עד יום מותו. ואימתי תנוח נפשו של אדם מאותה תאוה - **"כי תבוא חכמה בלבך, ודעת לנפשך ינעם"** - באשר נעימות החכמה מניחה את דעת המחכים בה, עד שאינו צריך עוד למילוי תאוות כבודו, כי מנוחה זו שמניחה החכמה לנפשו נותנת לו שמחת חיים - ממקור החיים האמיתיים בתורת אלוקים חיים.

"מזימת" התורה וצעתה כיצד ללחום את מלחמת החיים

"מזימת השמר עליך תבונה הנצרכה. להצילך מדרך רע". ההנחה הפשוטה היא - שאדם צריך שמירה. השמירה אשר נחוצה לו כל כך, היא השמירה מיצר הרע הנטוע בלבו מעת צאתו מרחם אמו וכמשי"ג, ומפני כן זקוק כל אדם להתבוננות תמידית בתחבולות מלחמה בתבונה ובעצת, ללחום את אותה מלחמה גדולה הנכונה לאדם על חלד - היא מלחמת היצר.

ואמנם, חכמת התורה מכונה בפסוק זה בתואר **"מזימה"** - מזימה זו, היא התריס המגן על האדם במלחמת המידות, והיא מורה את דרכו במלחמה זו בתחבולות ומזימות, להצילו מן הדרך הסלולה לאדם מיום ביאתו לעולם. הדרך הרעה הלזו - מוכנת היא לו מעת צאתו מרחם אמו - כאמור, ומהות עניינה - בקשת מילוי תאוות לבו ותשוקותיה, והיא הדרך הפשוטה הנכונה לאדם המבקש ליהנות בכל רגע מעולם ההבל, להשיג בו עינוגים ועושר וכבוד רב. ומי שאינו מתגדל על ברכי החכמה ואינו מורגל בה תמיד, בעבור מה יחיה - אם לא בשביל מילוי תאוותיו אלו!

ולזאת נחוצה היא מזימת התורה להשמר ולהנצל מדרך הרעה, להחיותו בחיי החכמה שעל ידה מתמלא הוא ברגשי "נועם לנפשו" - כאמור, עד שאינו תאב להשיג מהבלי העולם כולם, מאחר ונפשו שבעה ומעונגת כל כך, וכאותה נעימות של אותם **"ירחי קדם"** במעי אמו - שהיה לו כל טוב, ולא היו לו ימים יפים ונעימים שכאלו. ועניין זה לימדנו יעקב אבינו בתשובתו לעשיו הרשע - אשר בא להלחם ולריב עמו על נחלת העולם הזה: **"קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל"'** (בראשית לג יא), שאמנם יעקב אבינו איש תם שכל ימים זכה להיות יושב אהלים, ולא חסר ממשנתו דבר בשנים אלו שהיה בבית לבן, ודאי שלמות ונעימות היתה לו לנפשו, עד שהיה לו כל, ולא חסר לו דבר בהיותו שרוי בעמל החכמה.

אך עשיו הרשע לעומתו היה לעולם חסר, שלעולם לא מילא תאוות לבו ולא נתעדנה נפשו בטוב כאשר **"הרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל"** (ישעיה נז ט), כי אין להם לרשעים מרגוע מתאוותיהם על אף שפע קניינם ורכושם הרב, ואף בהכירם כי **"יש לי רב"** (בראשית לג ט) עדיין מתלווה עם תחושה זו תשוקה ורצון להוסיף ולהרבות עוד ועוד קנייני הבל כל ימיהם על אדמתם, ולעולם לא תתעדן נפשם בנועם, ולא תתמלא בריבוי הטובה אשר קנו ורכשו בעמלם, ואף שיש להם רב, עדיין לא השיגו **"כל"**, ועדיין חסרים הם ונפשם לא תמלא.

סכנת ה"איש המדבר תהפכות" למי שאינו שרוי בחכמת התורה ועמלה

ועוד הוסיף שלמה המלך ע"ה לבאר את תועלת התמדת החכמה, שיש בה סגולה להצילו מאנשי הרשע שבדור - **"להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות. העוזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך. השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע. אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם"**, והודיענו בזה כי סכנה מצויה יש המצריכה שמירה מעולה בתבונת לב, והיא סכנתם של אותם אנשים הניצבים בדרך רע, והנהגתם היא הנהגת ה**"איש מדבר תהפכות"**.

אנשים אלו - בפייהם יכזבו להעמיד פני תמים המתהלך בדרכי האמונה הטהורה, אך בלבם פנימה יהרהרו אחר הצדיקים האמיתיים ואחר כל ישרי לב, להטיל דופי במעשיהם. סכנתם של אלו המזוייפים גדולה מסכנת המשוללים, באשר קרובים הם במעשיהם להדמות - כביכול - לישרים בלבותם, אך בקרבם ישימו ארבע להכות בסתר כל ישרי לב בדברי חלקלקות ומרמה, וקרוב הוא האדם לנפול ברשתם, מפני **"יראתם"** המדומה של אנשים אלו.